

การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านคอยช้าง อบต.วาวี อ.แม่สรวย จ.เชียงราย

The Sustainable Development of Thai Community: Ban Doi Chang Case Study

อามาล ภักดีธรรม นิมิวิไลทรัพย์

Aamaal Phakdeetham Chimvilaisup

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ถนนพหลโยธิน ต.หลักหก อ.เมืองปทุมธานี จ.ปทุมธานี 12000

Faculty of Architecture of Rangsit University, Phaholyothin Rd., Lakhok, Pathumthani 12000

E-mail: aamaal.c@rsu.ac.th

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์การวิจัยนี้เพื่อศึกษาศักยภาพชุมชนของพื้นที่ชุมชนบ้านคอยช้าง อบต.วาวี อ.แม่สรวย จ.เชียงราย ด้านกายภาพด้านเศรษฐกิจและสังคม ในอดีตและปัจจุบัน ที่อาจส่งผลกระทบต่ออนาคตของชุมชน เป็นการรวบรวมข้อมูลในระดับพื้นฐาน และระดับนโยบาย เพื่อนำมาวิเคราะห์แนวโน้มการเติบโต การพัฒนาของประชากรในพื้นที่ และปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงบริบทชุมชน การวิจัยนี้ใช้เครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูลการสำรวจข้อมูลปฐมภูมิด้วยการเดินสำรวจพร้อมอุปกรณ์ที่จำเป็น สำหรับบันทึกข้อมูลกายภาพของอาคารและ สภาพแวดล้อมทั่วไปของชุมชน ได้แก่ การถ่ายภาพสภาพการอยู่อาศัยทั้งภายในและภายนอกของกลุ่มบ้านที่ต้องการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรม ประกอบกับการวาดแบบแปลน พร้อมบันทึกข้อมูลการใช้สอยพื้นที่ภายในบ้านแต่ละหลัง จำนวนผู้อาศัย การประกอบอาชีพ และอื่นๆ ส่วนข้อมูลทุติยภูมิจะอาศัยการค้นคว้าข้อมูลด้านนโยบาย ยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สำหรับวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงบริบทชุมชนเพื่อกำหนดขอบเขต และเป้าหมายการดำเนินงาน และการสรุปประเด็นจากการสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์ โดยใช้เอกสารที่สามารถสื่อถึงชุมชนได้ชัดเจน พบว่า ชุมชนบ้านคอยช้างเป็นชุมชนที่ถูกกล่าวถึงเรื่องความสำเร็จในการสร้างผลิตภัณฑ์ที่เป็นสินค้าวิสาหกิจชุมชน ที่มีคุณภาพสูง มีความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ คือ เมล็ดกาแฟ ที่ส่งขายทั้งในและต่างประเทศ ช่วยสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนให้ดีขึ้น ประชากรในชุมชนประกอบด้วย 3 ชนเผ่า คือ ลีซู จิน และอาข่า ซึ่งมีประชากรประมาณ 6,000 คน และจำนวนครัวเรือน ประมาณ 600 ครัวเรือน ซึ่งต่างก็มีอัตลักษณ์ และเอกลักษณ์ของวัฒนธรรม และรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน แต่อยู่ร่วมกันโดยไม่มีการกั้นแบ่งอาณาเขตและมีความกลมกลืนทางวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรม เอกลักษณ์และผลิตผลของชุมชนอันโดดเด่น ส่งผลให้มีนักท่องเที่ยว และนักธุรกิจ เข้าสู่พื้นที่ชุมชนมากขึ้น ทำให้ลักษณะของรูปแบบ และโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมภายในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพเศรษฐกิจที่ดีขึ้น มีการปรับเปลี่ยนวัสดุที่มีความทนทานมากขึ้น และมีการก่อสร้างอาคารเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อวิถีของชุมชนที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวปรับเปลี่ยนหรือสูญหายไปที่สุดในที่สุด ผลจากการ

วิจัยครั้งนี้ ทำให้ทราบแนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมชนบทรรมนิยมประเพณี และวิถีความเป็นอยู่ของชุมชนบ้านคอยช้าง โดยเสนอให้มีการใช้พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ คงความหนาแน่นของสิ่งปลูกสร้างเดิม บางส่วนในพื้นที่ที่จัดการได้ยาก เช่น มีความหนาแน่นสูง และจัดรูปที่ดินในพื้นที่บางส่วนโดยการเพิ่มการใช้ที่ดินให้หลากหลาย ด้านกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม การประยุกต์ให้เข้ากับพื้นที่บนเนินเขา และประยุกต์ให้เหมาะสมกับอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้มากที่สุด และนำศักยภาพของชุมชน มาผสมผสานกับยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว ทำให้เกิดเป็นลักษณะการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรม ที่เน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามศักยภาพของตนเอง เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาชุมชนแบบองค์รวมอย่างยั่งยืน ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการดำเนินวิถีชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

คำสำคัญ: คอยช้าง ชุมชน แผนผังแม่บท การจัดแบ่งการใช้ที่ดิน การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Abstract

The objectives of this study is to study about the economic and social status, from past to present, of Baan Doi Chang community, Wawee Sub-district, Mae Sruay District and Chiang Rai Province, which may affect their own future. This study collected the basic and policies data to analyze their community growth rate, population development in that area and the other factors which may affect their community. This research collected the primary data by surveying and recording the physical structure of the buildings and also the general community environment such as, photographs of buildings, which the researcher would like to study their architecture and their interior designs, drawing of the plans and their utilities in each space inside each building as well as personal data of their respective owners. For the secondary data, the researcher made a research about their policies and community development strategies from the relevant government officer who makes the reports to inform this community about what we found out about factors that may change their community, boundary of the effects and the objective of this plan which we would suggest for their community development in the future. We found that Baan Doi Chang Community is very successful in Community Enterprises where they have high qualities and uniqueness in their products like Coffee Beans, which is successful in domestic and international export, to promote their community's economic status and quality of life.

The population in this area can be separated in to three important tribal groups: Lisu, Chinese and Akha, with a total population of around 6,000 people or about 600 households. Each tribal group has their own characteristics, unique culture and different architecture; but they can stay together without boundaries and also combine their lifestyle, cultures and traditions. With all of these reasons, each year, this area receives and accommodates tourists and entrepreneurs. However, this may cause an effect to their characteristics as well as their architecture may change to something which is more sustainable in terms of materials because their quality of life has already improved. They may have many buildings or residences built in their area to support tourists every year,

but all of their heritage may change or lost forever. This research found a way to preserve their culture and traditional heritage, also the Baan Doi Change Lifestyle, which researchers suggest that they should increase the sufficiency of their space utilities, maintain the old building's density in some place or area which is hard to manage such as- high density of the building, managing of the area or landscape to increase the utilities by taking the social, economic and cultural activities to enter in those areas; and also to try to apply those activities for the space up in the hills but would not forget their own and original identity. Furthermore, they should take the Community Potential integrated with Tourism Strategies to be a Culture and Traditional Conservative Tourism, focus on community to participate with their own traditional activities which would turn their community to be a Sustainable Community Development following the National Economic and Social Development Plan and King Rama 9's idea on Economic Sufficiency.

Keywords: Doi Chang, Community, Master Plan, Landscape Utility Allotment, Sustainable Development.

1.บทนำ

บ้านดอยช้าง ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลลาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย 57180 เดิมเป็นที่อยู่ของชาวเขาเผ่าม้ง ปี พ.ศ. 2458 คนเผ่าลีซอได้อพยพเข้ามาตั้งบ้านดอยช้าง ปี พ.ศ.2526 คนเผ่าอาข่าได้เข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านดอยช้าง ชื่อ "บ้านดอยช้าง" ตั้งขึ้นตามลักษณะของภูเขาที่มีรูปร่างเหมือนช้างแม่ลูกสองเชือก หันหน้าไปทางทิศเหนือ(ตัวจังหวัดเชียงราย) สามารถมองเห็นได้ชัดเจนที่บริเวณโรงเรียนบ้านดอยช้าง มี ผาหัวช้าง สูง 1,800 เมตรจากระดับน้ำทะเล (กองสวัสดิการฟาง. 2554)

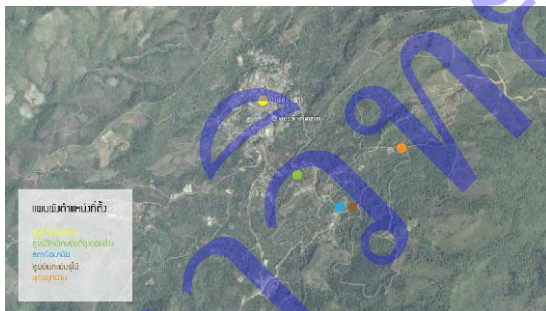
ดอยช้างเป็นชุมชนที่เก่าแก่กว่า 97 ปี เป็นชุมชนที่มีการอพยพมาตั้งถิ่นฐานโดยชาวเขาเผ่าลีซอซึ่งภาษาลีซอ เรียกว่า "แลจวา" เป็นเผ่าแรก ต่อมาชนเผ่าจีนและอาข่าก็ได้อพยพมาตามลำดับ การปลูกบ้านเรือนในชุมชนเดิมเป็นลักษณะรวมกันเป็นกลุ่มเครือญาติ เรียงลำดับความสำคัญตามโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของลีซอ ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ ต่อมาเมื่อมีญาติพี่น้องมาอยู่ร่วมกันเพิ่มขึ้น ชุมชนขยายตัวมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย พึ่งพา

แรงงาน และมีการให้ยืมเป็นข้าวหรือสิ่งของเป็นสังคมพึ่งพากันและอยู่ร่วมกัน เป็นชุมชนใหญ่ มีการทำอาชีพทางการเกษตรเพิ่มเติม ต่อมาเมื่อมีเผ่าจีน และอาข่าเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มเติม ทำให้ปัจจุบันชุมชนดอยช้างมีประชากรประมาณ 6,000 คน และจำนวนครัวเรือน ประมาณ 600 ครัวเรือน และมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม

นอกจากการเลี้ยงสัตว์ และการเกษตร ชุมชนดอยช้างปลูกฝิ่นเป็นอาชีพหลัก ต่อมาฝิ่นได้กลายเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงนำดันกาแฟมอบให้แก่คนในหมู่บ้านได้นำไปปลูก จึงทำให้กาแฟกลายเป็นอาชีพหลักและอยู่เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยมีอาเคล พ่อหลวงของหมู่บ้านดอยช้าง และ วิชา พรหมขงค์ หรืออาบ้อ ได้ร่วมมือกันพัฒนากาแฟดอยช้างให้ได้คุณภาพ เพื่อให้คุณภาพชีวิตของผู้นในชุมชนนั้นดีขึ้น ภายหลังกาแฟดอยช้างได้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพที่ดี เป็นที่ต้องการของชาวโลกมากขึ้น

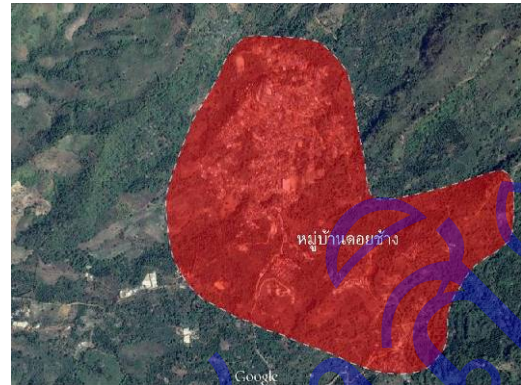
งานวิจัยนี้เห็นถึงความสำคัญของ ชุมชนบ้านดอยช้างที่เป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีประวัติอันยาวนาน มี

กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอัตลักษณ์ จากชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการปลูกพืชที่ใช้เป็นยาเสพติด เปลี่ยนเป็นชุมชนเกษตรกรรม ที่ขับเคลื่อนด้วยพืชเศรษฐกิจที่มีราคาเป็นที่นิยมทั้งในประเทศและต่างประเทศ และมีความต้องการเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ การพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน เป็นเพียงการปรับตัวเพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลง ขาดการวิเคราะห์ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต โดยเฉพาะปัญหาที่อาจเกิดกับการขยายตัวของชุมชน การจัดพื้นที่ ผังของชุมชน อย่างไม่เป็นระเบียบ งานวิจัยนี้จึงเป็นการศึกษาแนวทางในการพัฒนาชุมชน โดยการตั้งสมมติฐานเพื่อการพัฒนา ทั้งทางด้านการพัฒนาเศรษฐกิจในด้านอื่นๆ ที่ช่วยเอื้อให้เศรษฐกิจที่พึ่งพาเฉพาะทางด้านเกษตรกรรมพืชเชิงเดี่ยวให้สามารถดำรงอยู่ต่อ และการพัฒนาทางด้านการจัดการพื้นที่ภายในชุมชนเพื่อให้เกิดความมีระเบียบ รองรับการพัฒนาขยายตัวของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

รูปที่ 1 แสดงตำแหน่งที่ตั้งชุมชนบ้านคอยช้าง (Google earth, 2015)

หมู่บ้านคอยช้าง มีเส้นขอบเขตของหมู่บ้านคือเส้นแนวเขาที่มีการล้อมรอบหมู่บ้าน โดยถ้ามองจากนอกหมู่บ้านจากมองเขาเป็นรูปช้าง จึงทำให้เป็นที่มาของชื่อ คอยช้าง

รูปที่ 2 ขอบเขตของพื้นที่ชุมชนบ้านคอยช้าง (Google earth, 2015)

2. วัตถุประสงค์

1. ศึกษาบริบทชุมชนชนบท จากอดีต ปัจจุบัน ทั้งศักยภาพ และข้อจำกัดของชุมชน เพื่อใช้สำหรับการวางแผนในอนาคต
2. ศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยพิจารณาจากปัจจัยของบริบทต่าง ๆ ที่มีผลต่อการสืบสานเอกลักษณ์เรือนพื้นถิ่นในสังคมปัจจุบัน
3. ศึกษาการบูรณาการออกแบบผังชุมชน จากศักยภาพชุมชนแบบองค์รวม ทางมิติ สังคม เศรษฐกิจและสภาพแวดล้อม และประยุกต์ใช้ทฤษฎีในการออกแบบวางผังเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทจริง เพื่อสร้างชุมชนต้นแบบในการดำเนิน โครงการให้เป็นรูปธรรม สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้เครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูล การสำรวจข้อมูลปฐมภูมิด้วยการเดินสำรวจพร้อมอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น กล้องถ่ายภาพ สำหรับบันทึกข้อมูลกายภาพของอาคารและ สภาพแวดล้อมทั่วไปของชุมชน จำนวนประชากร 6,000 คน หรือ 600 ครัวเรือน

1. ข้อมูลปฐมภูมิ โดยการศึกษาบริบทชุมชนชนบทและข้อจำกัดของชุมชน โดยการเดินสำรวจ การถ่ายภาพสภาพการอยู่อาศัยทั้งภายในและภายนอกของกลุ่มบ้านที่ต้องการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรม ประกอบกับการวาดแบบแปลน จัดทำแผนที่เดินดิน (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2551) บันทึกข้อมูลจากการสอบถามเจ้าของบ้านถึงความสัมพันธ์ของการทำกิจกรรมของผู้อาศัยกับพื้นที่ใช้สอยภายใน และภายนอกสำรวจรูปแบบงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น อัตลักษณ์ และเอกลักษณ์เรือนพื้นถิ่นที่มีการสืบสานจากอดีตสู่ปัจจุบัน (inheritance) โดยพิจารณาจากปัจจัยบริบทต่าง ๆ

2. ส่วนข้อมูลทุติยภูมิจะอาศัยการค้นคว้าข้อมูลด้านนโยบาย ยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สำหรับวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงบริบทชุมชนเพื่อกำหนดขอบเขตและเป้าหมายการดำเนินงาน และการสรุปประเด็นจากการสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์ โดยใช้เอกสารที่สามารถสื่อถึงชุมชนได้ชัดเจน เก็บข้อมูลเพิ่มเติมด้วยการสอบถามข้อมูลจากคนในชุมชน วิเคราะห์ข้อมูลประชากร อาชีพ อายุ กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่พักอาศัย และในพื้นที่ส่วนกลางของชุมชน เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวางแผน และปรับปรุงรูปแบบงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

โดยวิธีการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงประยุกต์ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชน (กำธร กุลชล, 2545) ภายใต้กรอบการศึกษา บริบทชุมชน สภาพทั่วไปของชุมชน อาชีพ สิ่งแวดล้อม แนวทางการพัฒนาชุมชน ยุทธศาสตร์ของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการออกแบบวางผัง แนวทางการพัฒนาชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม รวมถึงสร้าง

ชุมชนต้นแบบในการดำเนินโครงการให้เป็นรูปธรรมจากการวิเคราะห์ข้อมูลแนวทางการพัฒนาชุมชนจากแผนของหน่วยงานของรัฐ และของชุมชนเอง ร่วมกับการใช้ประโยชน์ที่ดินเดิมของชุมชน พบว่า การใช้ที่ดินในปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ภูเขา ลักษณะการใช้ที่ดินส่วนใหญ่จึงเป็น พื้นที่ป่าไม้และมีการทำไร่กาแฟและปลูกมะคาเดเมีย จำนวน 30,000 ไร่ เพราะการปลูกกาแฟขายถือเป็นรายได้หลักของชุมชนคอยช้าง และพื้นที่อยู่อาศัย 1,075 ไร่ (รูปที่ 3) เป็นชุมชนที่มีความพร้อมทางด้านสาธารณูปโภค ระบบไฟฟ้า อินเทอร์เน็ต และสัญญาณโทรศัพท์เข้าถึง ด้านสาธารณูปการยังขาดแคลน เช่น โรงเรียนมีเพียงแห่งเดียว ระดับประถม 1 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากข้อมูลสภาพพื้นที่ดังกล่าวนำมาใช้วิเคราะห์เพื่อสรุปแนวทางในการออกแบบผังชุมชนให้สอดคล้องกับบริบทดังนี้

3.1 จากการเลือกชุมชนที่มีศักยภาพตามที่ต้องการ สามารถพัฒนาทางด้านกายภาพเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการพัฒนาด้านอื่นๆตามมา เช่น ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ต้องวางแผนการลงพื้นที่เพื่อการสำรวจ เตรียมความพร้อมด้วยข้อมูลจากการสืบค้น จัดทำแผนที่ชุมชน เพื่อใช้ประกอบการสำรวจเตรียมความพร้อมอุปกรณ์สำหรับการสำรวจ

3.2 ลงสำรวจพื้นที่ เก็บรายละเอียดผังชุมชนเทียบกับแผนที่ผังชุมชน ข้อมูลของสถาปัตยกรรมในชุมชน ข้อมูลจากการสอบถาม สัมภาษณ์คนในชุมชน ได้แก่ ผู้นำในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และชาวบ้านในชุมชน เพื่อสอบถามถึงข้อคิดเห็นของสภาพการณ์ปัจจุบัน แนวโน้มที่คิดว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงในอนาคต แผนพัฒนาชุมชน ปัญหาและอุปสรรคเป็นต้น

3.3 รวบรวมข้อมูลจากการลงสำรวจพื้นที่แผนที่เดินดิน การสอบถาม และพิจารณาร่วมกับ

แผนพัฒนา แผนนโยบายของหน่วยงานของรัฐ หรือของชุมชน นำมาวิเคราะห์เพื่อหาทิศทางการพัฒนา

3.4 กำหนดแผนนโยบายการพัฒนาการจัดวางผัง ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน กำหนด การปรับปรุง จัดวางรูปแบบ ของสถาปัตยกรรมในชุมชนที่ส่งเสริมศักยภาพของชุมชนให้เพิ่มขึ้นจากเดิม

3.5 ดำเนินการออกแบบปรับปรุงผัง และสถาปัตยกรรมในชุมชน กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยการแบ่ง โซน พักอาศัย เกษตรกรรม ส่วนสาธารณะ ป่าไม้ รวมถึง ระบบคมนาคม การเข้าถึงพื้นที่ วิเคราะห์ ศักยภาพในการขยายตัวของส่วนพักอาศัย

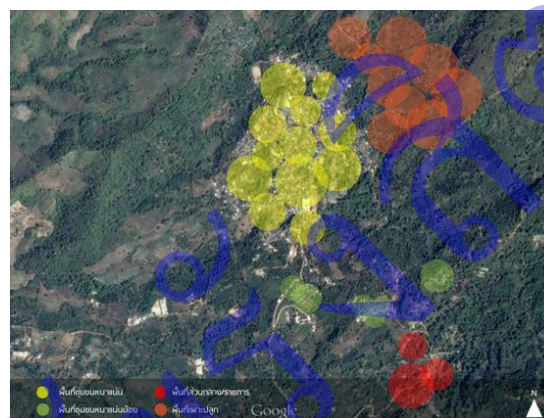
3.6 นำแผนเสนอแก่ผู้มีส่วนร่วม และปรับแก้ไข

โดยการออกแบบผังชุมชนต้องพิจารณาข้อมูลจากการวิเคราะห์ ร่วมกับการอ้างอิงองค์ประกอบหลักทางกายภาพของพื้นที่ ที่ว่างสาธารณะ ระบบการสัญจร พื้นที่ที่ต้องอนุรักษ์ ระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ลักษณะความเป็นกลุ่มก้อน รูปแบบการขยายตัวของชุมชน และรูปแบบของสถาปัตยกรรมในชุมชน เป็นต้น (ชูชาติ ศรีอรุณทัย, 2544)

4. ผลการวิจัย

ชุมชนคอยช้าง มีความหลากหลายทางร่วมกันภายใต้ความแตกต่าง และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งต่างก็เคารพและร่วม กิจกรรม ตามประเพณี ในโอกาสต่างๆ การประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับกาแฟ จึงทำให้รูปแบบการใช้ที่ดินของชุมชนแบ่งแยกพื้นที่การเกษตร คือ ไร่กาแฟ ออกจากชุมชนอย่างชัดเจน รูปแบบการดำรงชีวิตโดยทั่วไปของคนวัยทำงาน คือ การออกไปทำไร่กาแฟนอกพื้นที่

ชุมชนในตอนเช้า และกลับเข้าชุมชนในตอนเย็น สำหรับเด็กและคนแก่ จะอยู่ในชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าว และประกอบกิจกรรมตามวิถีชีวิตประจำวัน

รูปที่ 3 แสดงการแบ่งการใช้พื้นที่ชุมชนบ้านคอยช้าง (Google earth, 2015)

รูปที่ 4 แสดงกิจกรรมของคนในชุมชนบ้านคอยช้าง (Google earth, 2015)

1. จากการศึกษาบริบทของชุมชน พบว่าสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนขึ้นกับผลผลิตจากไร่กาแฟ มีการเก็บเกี่ยวช่วงเดือนธันวาคม – เดือนกุมภาพันธ์ ระยะเวลาที่เหลือของปี มีรายได้จากพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นๆ ที่ปลูกแซมอยู่ในพื้นที่ไร่กาแฟ เช่น มะคาเดเมีย บัวบก ลูกเชอร์รี่ ลูกพื้ง และยอดมะระหวาน (ชายูเค) พื้นที่ปลูกกาแฟเป็นไร่ขนาดใหญ่ที่เป็นของคนในชุมชนมีเนื้อที่กว่า 1,000 ไร่ และมีส่วนหนึ่งของพื้นที่ปลูกกาแฟที่มีเจ้าของเพียงเจ้าเดียว แต่แบ่งพื้นที่ภายในไร่ให้ครอบครัวต่างๆ ในชุมชน

รับผิดชอบการปลูกโดยเจ้าของพื้นที่ออกค่าใช้จ่ายต่างๆ รวมทั้งต้นกล้า และแบ่งส่วนแบ่งกัน ดังนั้นกาแฟบ้านดอยช้างจึงมีการส่งออกขายนอกชุมชนหลายรูปแบบขึ้นกับการบริหารจัดการ กระบวนการเป็นเจ้าของ และการรวมกลุ่มของคนในชุมชนจากกระแสนิยมการบริโภคกาแฟของคนไทยจากเดิม 0.5 กิโลกรัม ต่อคน ต่อปี ซึ่งมีแนวโน้มที่เพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ จากข้อมูลจำนวนชุมชนอื่นๆ ที่มีพื้นที่มีศักยภาพเหมาะสมต่อการปลูกกาแฟในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดเชียงราย สามารถสรุปได้ว่าชุมชนยังคงมีการตั้งถิ่นฐาน และคงอยู่ในระยะยาวเนื่องจากมีสภาพแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติที่ยังเอื้อต่อการประกอบอาชีพหลักของชุมชน

จากรายได้หลักของชุมชนที่มั่นคง ด้านผลิตผลจากกาแฟในรูปแบบต่างๆ ความมีชื่อเสียงของรสชาติเมล็ดกาแฟ ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาสู่ชุมชนในรูปแบบของนักท่องเที่ยวที่ต้องการเยี่ยมชมธรรมชาติและนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาเรื่องกรรมวิธีการปลูก และการผลิตกาแฟ รวมถึงนักธุรกิจที่ต้องการเข้ามาติดต่อซื้อกาแฟจากแหล่งผลิต ส่งผลให้ชุมชนมีธุรกิจรองรับบุคคลภายนอกชุมชน เช่น รีสอร์ทจำนวน 2 แห่ง เกสต์เฮาส์ 1 แห่ง จำนวนห้องพักประมาณ 60 ห้อง นอกจากนี้ยังมีที่ทำการเกษตรที่สูงที่เปิดให้บริการเช่าที่พักแต่มีจำนวนไม่มากนัก นั้นหมายถึงชุมชนเปิดรับบุคคลภายนอกและนักท่องเที่ยวในจำนวนจำกัด และอยู่ในพื้นที่ที่ห่างจากชุมชน

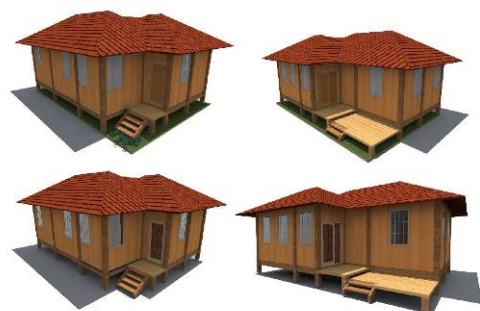
2. จากการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมด้วยการทำแผนที่เดินดิน เพื่อทำภาพรวมของชุมชน พบว่าสภาพของบ้านเรือนการตั้งถิ่นฐาน และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม เป็นเรือนพื้นถิ่น 3 รูปแบบ ตามอัตลักษณ์ของชนเผ่า คือเรือนพื้นถิ่นของชนเผ่าลีซู เรือนพื้นถิ่นของชนเผ่าอาข่า และเรือนพื้นถิ่นแบบเผ่าจีน แต่ปลูกสร้างอยู่ใกล้เคียงกัน โดยไม่มีการกั้นอาณาเขต

ของกลุ่มอาคารตามอัตลักษณ์ของชนเผ่า เนื่องจากเป็นชุมชนเก่าแก่ มีการผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์ ข้ามระหว่างชนเผ่า รูปแบบของเรือนพื้นถิ่นของลีซูที่เป็นพ่อแม่ อาจมีการก่อสร้างบ้านขยายออกไปในรูปแบบเรือนพื้นถิ่นแบบอาข่าอันเนื่องมาจากการแต่งงานข้ามชาติพันธุ์

รูปที่ 5 แสดงลักษณะของเรือนพื้นถิ่น หลังคามือเป็นบ้านยกพื้นของชาวอาข่า ส่วนหลังซ้ายมือเป็นบ้านดั้งเดิมพื้นดินของชาวเผ่าจีน ซึ่งเป็นบ้านที่ปลูกในพื้นที่เดียวกันของคนในครอบครัวเดียวกันแสดงถึงการอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนไม่มีการแบ่งอาณาเขตของกลุ่มชาติพันธุ์

Exteriors Perspective
Project 4-1

รูปที่ 7 แสดงความหนาแน่นของบ้านที่ปลูกชิดกัน

การอยู่ร่วมกันมาอย่างยาวนาน มีการผสมกลมกลืนของวิถีชีวิตที่มาจากการประกอบอาชีพเหมือนกัน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เป็นผลดีต่ออนุรักษ์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เนื่องจากความเจริญที่มากับความสะดวกในการเข้าถึง ส่งผลกระทบต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบางส่วน เช่น การสร้างบ้านตามรูปแบบสมัยใหม่ นอกนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้วัสดุเพื่อให้เกิดความทนทาน แต่รูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังคงพบเห็นได้ทั่วไปร้อยละ 60 ของพื้นที่

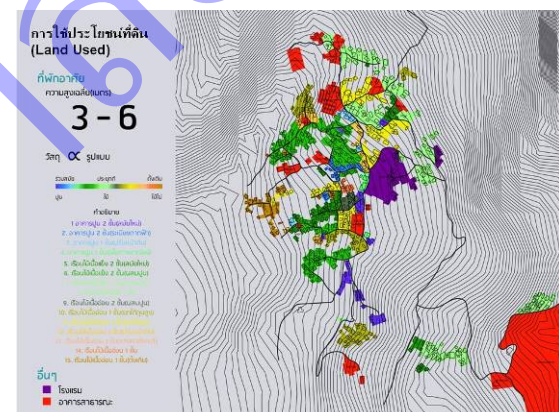
รูปที่ 8 รูปแบบบ้านเรือนแบบสมัยใหม่ที่ปรากฏให้เห็นในชุมชนเป็นการรื้อและสร้างขึ้นใหม่

ปัญหาอื่นที่พบ คือ 1) การเกิดภาวะผู้สูงอายุที่มีเพิ่มขึ้น ประชากรในวัยเรียน หลังจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จะเข้าไปศึกษาต่อในตัวเมืองเชียงราย ทำให้ผู้อาศัยในชุมชนเป็นวัยทำงาน คนแก่ และเด็กเล็ก 2) การขยายตัวของจำนวนประชากรในวัยเด็กเพิ่มขึ้นเนื่องจากไม่มีการคุมกำเนิด 3) การขยายตัว

ของพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ทางการเกษตรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วทาง 4) การขาดแคลนพื้นที่สาธารณะขนาดใหญ่ 5) ขาดเส้นทางอพยพหนีภัยพิบัติ 6) เส้นทางสัญจรในชุมชนที่ยังเป็นถนนลูกรังบางส่วน

รูปที่ 9 ภาพแสดงสภาพของปัญหาที่พบจากการสำรวจ

รูปที่ 10 ภาพแสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชน

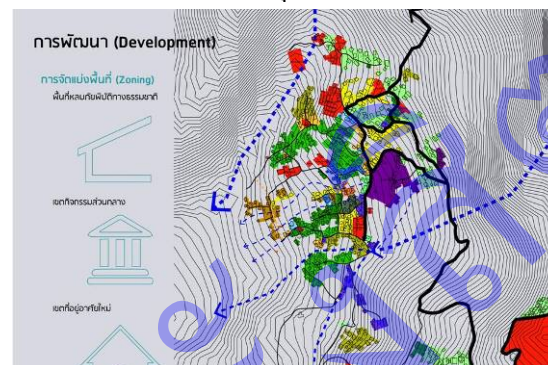
วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงบริบทชุมชน จากการลงเดินสำรวจพื้นที่ และสอบถามคนในชุมชน จำนวนประชากร 6,000 คน 600 ครัวเรือน พบว่า ปัจจัยการพัฒนาจากภายนอกได้เข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชน ทั้งในด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี สังคมเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และรูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สำหรับกระแสความนิยมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศส่งผลกระทบต่อชุมชนไม่มากนักในปัจจุบัน เห็นได้จากจำนวนสถานที่รองรับนักท่องเที่ยวมีจำนวนน้อย และไม่มีกร

ก่อสร้างเพิ่มเติม แต่เป็นปัจจัยที่ต้องใช้พิจารณาถึงความเหมาะสมในการพัฒนาชุมชน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์วิถีชุมชน เกิดความภูมิใจเพื่อสืบสานอัตลักษณ์ และเอกลักษณ์ในชุมชนต่อไป

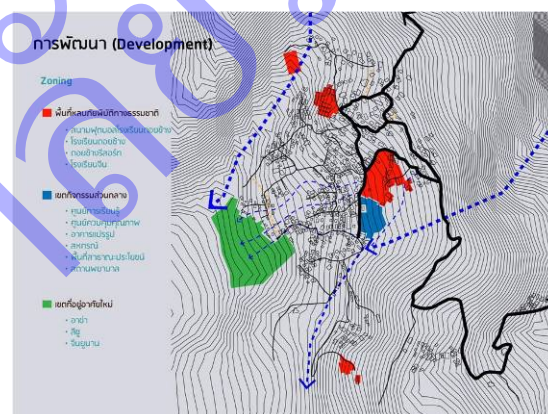
3. จากการศึกษาข้อมูลของชุมชนบ้านคอยช้าง จึงเกิดแนวคิดในการวางผังชุมชน เสนอให้มีการใช้พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ คงความหนาแน่นของสิ่งปลูกสร้างเดิม บางส่วนในพื้นที่ที่จัดการได้ยาก เช่น มีความหนาแน่นสูง และจัดรูปที่ดินในพื้นที่บางส่วนโดยการเพิ่มการใช้ที่ดินให้หลากหลาย ด้านกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม การประยุกต์ให้เข้ากับพื้นที่บนเนินเขา และประยุกต์ให้เหมาะสมกับอัตลักษณ์ และเอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้มากที่สุด และนำศักยภาพของชุมชน มาผสมผสานกับยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว ทำให้เกิดเป็นลักษณะการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรม ที่เน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามศักยภาพของตนเอง เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาชุมชนแบบองค์รวมอย่างยั่งยืน ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการดำเนินวิถีชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีแนวคิด คือ

1) กรอบแนวทางการออกแบบวางผังชุมชน เสนอให้ควบคุมความสูงอาคารไม่ให้สูงเกินระดับเดิม อาจมีการจัดรูปที่ดินบางส่วนของพื้นที่ปลูกสร้างเดิม เพื่อลดความแออัดที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เนื่องจากคนในชุมชนไม่มีการย้ายออก และพิจารณาพื้นที่อื่นๆของชุมชนเพื่อรองรับการขยายตัวของชุมชน สร้างความเป็นระเบียบของผังเพื่อลดความแออัด การสร้างเส้นทางอพยพภัยพิบัติ รวมถึงพื้นที่รองรับกรณีเกิดภัยพิบัติ (แนวลูกศรสีน้ำเงินคือทิศทางของชุมชนที่ควร

ขยายออกไปได้) รวมถึงเพิ่มพื้นที่ส่วนกลางเพื่อการรองรับการจัดกิจกรรมของชุมชน

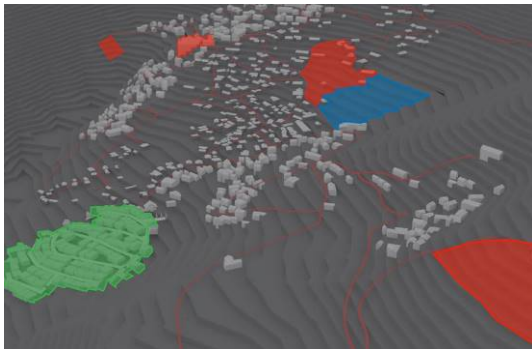
รูปที่ 11 ภาพแสดงแนวทางการพัฒนา

รูปที่ 12 ภาพแสดงแนวทางการพัฒนา (ต่อ)

2) การปรับปรุงการใช้พื้นที่โดยวิธีการจัดประโยชน์ใช้สอยของชุมชน (ภาพที่ 11) คือ พื้นที่หลบภัยพิบัติทางธรรมชาติ ได้แก่ สนามฟุตบอล โรงเรียนคอยช้าง โรงเรียนคอยช้าง คอยช้างรีสอร์ท และโรงเรียนจีน (พื้นที่สีแดง) เขตกิจกรรมส่วนกลาง (พื้นที่สีฟ้า) จัดเป็นเขตพื้นที่กิจกรรมส่วนกลาง ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้เพื่อรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นักรูจักและใช้อบรมให้ความรู้แก่คนในชุมชน ศูนย์ควบคุมคุณภาพ อาคารแปรรูป สหกรณ์ พื้นที่สาธารณะประโยชน์และสาธารณสุขชุมชน และเขตที่อยู่อาศัย (พื้นที่สีเขียว)

3) การพิจารณาพื้นที่สำหรับการขยายของชุมชนในอนาคต เป็นพื้นที่ที่มีการจัดการสัญจรที่ดี รูปแบบการผังมีความเป็นระเบียบไม่แออัด (ภาพที่ 12)

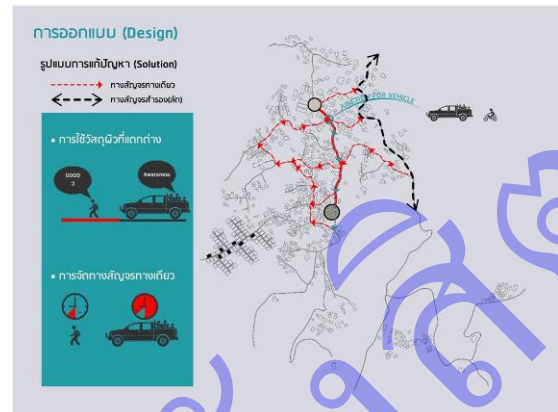

รูปที่ 13 ภาพแสดงพื้นที่รองรับส่วนขยายในอนาคต (พื้นที่สีเขียว)

4) เนื่องจากถนนปัจจุบันคับแคบปรับปรุงถนนสร้างระบบการสัญจรที่มีประสิทธิภาพ สร้างพื้นที่รวมสำหรับการจอดรถแทรกกระหว่างชุมชน เพื่อเปลี่ยนระบบการสัญจรเข้าสู่พื้นที่ เช่น การเดินเข้าถึงพื้นที่แออัด แทนการขับรถเข้าไปจอด

5) เพิ่มพื้นที่ส่วนบริการและพื้นที่สร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อการจัดการชุมชนได้ดียิ่งขึ้น เช่น พื้นที่คัดแยกขยะ พื้นที่สนับสนุนการรวมกลุ่มของผู้ผลิตรายย่อย เช่น สหกรณ์ โรงคัดคุณภาพกาแฟ ฯลฯ เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรรายย่อย เช่นการปลูกจำนวนน้อยในครัวเรือน

6) ส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ที่สร้างกิจกรรมทางสังคมของคนในชุมชน ไม่จำเป็นต้องเป็นพื้นที่ใหญ่ และสามารถแทรกไปในชุมชนเดิมได้

รูปที่ 14 ภาพแสดงออกแบบทางสัญจรที่มีประสิทธิภาพ

รูปที่ 15 ภาพแสดงการปรับปรุงทางสัญจร เพิ่มป้ายทางสัญจรที่เหมาะสม

รูปที่ 16 ภาพแสดงแนวทางการออกแบบพื้นที่พัฒนาใหม่เพื่อรองรับการขยายตัวของชุมชน

5. การอภิปรายผล

ชุมชนบ้านคอยช้างเป็นชุมชนต้นแบบที่ดีทั้งในด้านการผสมผสานของรูปแบบวิถีชีวิต วัฒนธรรม สภาพสังคม ที่แตกต่างกัน ของชนเผ่าทั้ง 3 ชาติพันธุ์ ได้แก่ ลีซู อาข่า และเผ่าจีน การดำรงอยู่ของชุมชนแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของคนในชุมชน ความ

ร่วมมือกัน โดยมีปัจจัยจากเศรษฐกิจของชุมชนที่มีการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีคุณภาพสูงร่วมกัน การจัดการชุมชนยังขาดการพัฒนาเรื่องทิศทางการพัฒนาที่ชัดเจน เนื่องจากคนในชุมชนมีรายได้หลักที่พอเพียงโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงรายได้ด้านอื่นๆ

แต่เนื่องจากพื้นที่บ้านคอยช้างมีข้อได้เปรียบเรื่องสถานที่ที่มีสภาพแวดล้อมที่สวยงาม มีผลิตภัณฑ์ที่ผู้คนภายนอกต้องการเยี่ยมชม เพื่อความรู้ และเพื่อธุรกิจ ซึ่งนับวันมีจำนวนมากขึ้น เนื่องเป็นกระแสการบริโภคที่สร้างความนิยมอย่างต่อเนื่องในการบริโภคกาแฟ ชุมชนจึงต้องพิจารณาถึงการรองรับบุคคลภายนอกเข้าสู่ชุมชน ทั้งแบบไปเช้า เย็นกลับ และการค้างแรมภายในชุมชน ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่างๆ เช่น การจัดการของเสีย การจัดการขยะ รวมทั้งการจัดการพื้นที่สาธารณะอื่นเพื่อรองรับลดการรบกวนพื้นที่อยู่อาศัย เช่น การเพิ่มเติมพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้สำหรับชุมชน

อาคารบ้านเรือนมีปัญหาที่ต้องการการจัดการเพื่อสร้างคุณภาพของชุมชน เนื่องจากความหนาแน่นของบ้านภายในชุมชน ส่งผลต่อความปลอดภัย เช่น ขาดเส้นทางอพยพคนในชุมชนเพื่อหนีภัยพิบัติ

ดังนั้น การปรับปรุงผังเดิมของชุมชนจำเป็นต้องจัดรูปที่ดินบางส่วนเพื่อใช้เป็นพื้นที่สร้างกิจกรรมย่อยๆ ในชุมชน การพิจารณาพื้นที่ใหม่ในส่วนอื่นของชุมชนเพื่อการสร้างพื้นที่พัฒนาใหม่สำหรับการขยายตัวของชุมชน ให้เป็นไปตามการออกแบบผังสำหรับอยู่อาศัยที่มีคุณภาพ

การปรับปรุงรูปแบบทางสัญจรให้มีประสิทธิภาพ จะช่วยเพิ่มความสะดวกในการสัญจรเพิ่มขึ้น ในพื้นที่ที่เข้าถึงยากของชุมชน เนื่องจากถนนที่คับแคบ นอกจากการปรับปรุงสภาพถนนแล้ว อาจพิจารณาการจัดรูปที่ดินเพื่อใช้เป็นที่จอดรถรวมใน

บางจุด และเปลี่ยนรูปแบบการเข้าถึงเพื่อที่ด้วยการเดินหรืออื่นๆ เพื่อลดความแออัดในการสัญจรช่วงเร่งด่วน เช่น ช่วงเช้าก่อนการออกไปทำงานในไร่กาแฟ

รูปแบบของสถาปัตยกรรมในชุมชนมีความหลากหลายตามอัตลักษณ์ของชุมชนที่แตกต่างกัน การปรับเปลี่ยนในปัจจุบันเป็นการปรับเปลี่ยนด้านวัสดุที่ใช้งานได้ทนทานขึ้นกว่าวัสดุแบบเดิมที่ต้องเปลี่ยนบ่อย การปรับเปลี่ยนรูปแบบโดยสิ้นเชิงพบเป็นส่วนน้อย นั่นเพราะ คนในชุมชนยังมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ชัดเจน การเปลี่ยนแปลงจากภายนอกจึงส่งผลกระทบไม่มากนัก แต่ควรเป็นปัจจัยที่คนในชุมชนตระหนักร่วมกันเพื่อการคงไว้ของวิถีชีวิต และวัฒนธรรม

ในอนาคตหากชุมชนได้มีโอกาสนำแผนการพัฒนา ปัจจัยที่ระวางในการพิจารณาการปรับปรุงพัฒนาชุมชนทั้งในด้านของผัง และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม จากชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้ด้วยระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง จะสามารถรักษา และอนุรักษ์ วิถีวัฒนธรรม ให้คงอยู่สู่ลูกหลานต่อไปในอนาคต

6. บทสรุป

ผลกระทบจากการพัฒนาของชุมชนโดยมีเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง จากผลิตภัณฑ์ในชุมชนที่มีคุณภาพสูง ทำให้บริบทต่างๆ ของชุมชนขาดการจัดการ และพัฒนาอย่างไร้ทิศทาง ความเข้มแข็งของวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความกลมกลืน และการผสมผสานกันของคนในชุมชนมาอย่างยาวนาน ทำให้การสร้างแนวทางการพัฒนามาจะเป็นไปในทิศทางที่ชัดเจน เพราะความต้องการของคนในชุมชน เป็นความต้องการที่เหมือนกัน ซึ่งการพัฒนาทางด้านกายภาพของพื้นที่ มีการจัดการที่ดี เป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่คนในชุมชนในด้านอื่นๆ เพิ่มขึ้น

ดังนั้น การพัฒนาชุมชนที่สำคัญคือการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพิ่มขึ้น เพื่อ

การเรียนรู้ และตัดสินใจร่วมกัน เพื่ออนุรักษ์วิถี
ประเพณี วัฒนธรรม ให้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป

7. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้นั้น ผู้วิจัย
โครงการฯ ขอขอบคุณสถาบันวิจัยที่ได้มอบทุนวิจัย
จาก สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต และคนในชุมชน
เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ ที่ให้ความร่วมมือให้ข้อมูล
และอำนวยความสะดวกในการสำรวจพื้นที่ แ่งคิด
รวมถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับผู้วิจัยครั้งนี้

8. เอกสารอ้างอิง

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์.(2551). วิถีชุมชน คู่มือการ

เรียนรู้ที่ทำให้งานชุมชนง่าย ได้ผล และสนุก.

พิมพ์ครั้งที่ 7.นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและ

สุขภาพ (สวสส.)

กัธกร กุลชล. (2545). การออกแบบชุมชนเมืองคือ
อะไรการติดตามหาคำตอบในรอบ 40 ปี .

พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย

ศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.

ชูชาติ ศรีอรุณทัช (2544). กระบวนการออกแบบ

ชุมชนเมือง. รังสิต: 79.

กองสวัสดิการฟาง. 2554. รายงานสรุปผลการจัดเก็บ

ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2554

อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: (ม.

ป.ท.).